Archetype

Ρετροτοπία και αρχιτεκτονική – Η γερμανική εκδοχή

Σωκράτης Γεωργιάδης - 25/09/2019

Εισαγωγή

Σε πρόσφατο άρθρο του στη συντηρητική ελβετική εφημερίδα «Neue Zürcher Zeitung», ο αρχισυντάκτης της Eric Gujer παρατηρούσε ότι στις εκλογές για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο του περασμένου Μαΐου η ευρωπαϊκή ακροδεξιά κατέγραψε τις μεγαλύτερες επιτυχίες της στις έξι ιδρυτικές χώρες της Ένωσης, στη Γερμανία, στη Γαλλία, στην Ιταλία και στις χώρες του Μπένελουξ. Ως κόμματα της ακροδεξιάς, κατά τον Gujer, λογίζονται εκείνα που συγκροτούν τις ομάδες «Ταυτότητα και Δημοκρατία» και «Ευρωπαίοι Συντηρητικοί και Μεταρρυθμιστές»· δεν περιλαμβάνονται δηλαδή σ’ αυτά το ουγγαρέζικο «Φίντες» του Όρμπαν ή το πολωνικό «Πις» του Καζίνσκι.[1] Η άνοδος της ακροδεξιάς σίγουρα δεν περιορίζεται λοιπόν στη Δυτική Ευρώπη. Οι χώρες όμως που την απαρτίζουν, δηλαδή οι χώρες της Μεσευρώπης, έχουν χωρίς αμφιβολία σοβαρό πρόβλημα με το φαινόμενο αυτό. Ειδικά στη Γερμανία, το ακροδεξιό κόμμα «Εναλλακτική (λύση) για τη Γερμανία» (AfD) συγκέντρωσε στις ευρωεκλογές ποσοστό 11%, με τα δύο κόμματα του κυβερνητικού συνασπισμού, τους Χριστιανοδημοκράτες και τους Σοσιαλδημοκράτες, που αποτέλεσαν τα βασικά στηρίγματα της μεταπολεμικής κοινοβουλευτικής δημοκρατίας στη Γερμανία, να εμφανίζουν πτώση κατά περίπου 6,5 και 11,5 ποσοστιαίες μονάδες αντίστοιχα.

Η απώλεια επιρροής των κομμάτων αυτών, όπως καταγράφεται στα εκλογικά ποσοστά, είναι σύμπτωμα ενός ευρύτερου φαινομένου: της απώλειας, από μεγάλα τμήματα του πληθυσμού, της εμπιστοσύνης στη λειτουργία της δημοκρατίας συνολικά. Ενδεικτικό του πολιτικού κλίματος που επικρατεί, είναι το αποτέλεσμα

αντιπροσωπευτικής έρευνας του ιδρύματος Friedrich-Ebert-Stiftung που έγινε τον περασμένο Αύγουστο, όπου λιγότεροι από τους μισούς ερωτηθέντες δήλωσαν ικανοποιημένοι με τη λειτουργία του πολιτεύματος, ενώ ένα 53,4% απάντησε αρνητικά στο ερώτημα.[2] Φυσικά, η απόσταση μεταξύ της έκφρασης απλής δυσαρέσκειας μέχρι την αμφισβήτηση ή και την εξολοκλήρου άρνηση της ιδέας της δημοκρατίας, είναι αρκετά μεγάλη και εκφράζεται πολιτικά με διαφορετικούς τρόπους. Οι τάσεις δυσπιστίας και απόρριψης της δημοκρατίας αναπτύσσονται ωστόσο κατά κύριο λόγο στο δεξιό τμήμα του πολιτικού φάσματος, με μάλλον ρευστά τα όρια ανάμεσα στις διάφορες εκφάνσεις του. Στο πλαίσιο αυτό, η κύρια πολιτική δύναμη της ακραίας δεξιάς είναι το προαναφερθέν AfD, κόμμα που ιδρύθηκε το 2013 και που αποτελεί την κοινοβουλευτική της έκφραση. Το AfD ασκεί επιρροή πολύ ευρύτερη από τον χώρο των ψηφοφόρων του και συχνά ορίζει αυτό την ατζέντα της δημόσιας πολιτικής αντιπαράθεσης στη Γερμανία.

Ως αιχμή του πολιτικού του δόρατος, το AfD έχει τη μεταναστευτική πολιτική της ομοσπονδιακής κυβέρνησης, κυρίως όπως αυτή εφαρμόστηκε το 2015-16 από την καγκελάριο Άνγκελα Μέρκελ, την οποία στηλιτεύει ως πολιτική καταλήστευσης του Γερμανού φορολογούμενου πολίτη, αλλά κυρίως διάβρωσης της εθνικής καθαρότητας του λαού και αλλοίωσης της εθνολογικής σύστασης της χώρας. Στο στόχαστρό του βρίσκονται επίσης η παγκοσμιοποίηση και ιδιαίτερα ο ευρωπαϊκός προσανατολισμός της Γερμανίας με ανοιχτή την προοπτική ενός DEXIT, οι πολιτικές και πολιτιστικές (αλλά όχι και οι οικονομικές) ελίτ της χώρας, οι φιλελεύθερες κοινωνικές αξίες όπως ο αντιρατσισμός, η πολυπολιτισμικότητα, ο φεμινισμός, η ισοτιμία των σεξουαλικών μειονοτήτων κτλ. Το κόμμα δηλώνει από τη μια μεριά πιστό στο σύνταγμα της χώρας, και συνάμα εμφανίζεται αντικαθεστωτικό και αντισυστημικό. Στρέφει τα πυρά του εναντίον του «ισοπεδωμένου Τύπου» και κυρίως των δημοσίων μέσων ενημέρωσης, τάσσεται υπέρ μιας αυταρχικής, κατασταλτικής εσωτερικής πολιτικής κυρίως απέναντι στους πρόσφυγες και μετανάστες, προτείνοντας μέχρι και τη χρήση ένοπλης βίας εναντίον τους, αρέσκεται σε θεωρίες συνωμοσίας συνδυασμένες με μια στάση αυτοθυματοποίησης, αρνείται την κλιματική αλλαγή και είναι βασικός φορέας του ιστορικού αναθεωρητισμού, με στόχο την απαλλαγή του έθνους από την ευθύνη για τα εγκλήματα του εθνικοσοσιαλισμού.

Το AfD αντλεί την πολιτική του δύναμη από όλες τις κοινωνικές τάξεις και στρώματα που αισθάνονται να απειλούνται από τις θυελλώδεις αλλαγές σε οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό επίπεδο, τις οποίες επέφερε και επιφέρει η παγκοσμιοποίηση, κυρίως στις τελευταίες τρεις δεκαετίες· που προσλαμβάνουν την αδυναμία του εθνικού κράτους να αντεπεξέλθει στις προκλήσεις των καιρών, ως χρεοκοπία του πολιτικού συστήματος συνολικά· που αντιμετωπίζουν τον εκσυγχρονισμό των κοινωνικών σχέσεων ως προδοσία στις δοκιμασμένες παραδοσιακές αξίες οι οποίες ρύθμιζαν τους όρους κοινωνικής συμβίωσης ("πατρίς, θρησκεία, οικογένεια"). Και όλα αυτά εν μέσω κρίσεων όπως η τραπεζική κρίση του 2008 και η προσφυγική του 2014-16.

Είναι πολλαπλές οι σχέσεις του AfD με τον χώρο της εξωκοινοβουλευτικής ακροδεξιάς, έναν χώρο που περιλαμβάνει νεοναζί, ταυτοτικούς, ακροδεξιούς αυτόνομους, εθνολαϊκούς αναχωρητές, «πολίτες του Ράιχ», ένοπλους φασιστικούς πυρήνες, οργανωμένους σε εθνικιστικούς συνδέσμους νεολαίους, skinheads, hooligans ή και μεμονωμένα άτομα με φασιστική ιδεολογία.[3] Από τον χώρο αυτό προέρχονται και οι πράξεις βίας εναντίον προσφύγων και μεταναστών, αντισημιτικές ενέργειες, ακόμη και δολοφονικές επιθέσεις εναντίον παραγόντων της πολιτικής ζωής, όπως έδειξε η δολοφονία στις 2 Ιουνίου αυτής της χρονιάς του Walter Lübcke, μέλους του CDU και ανώτατου υπαλλήλου στο κρατίδιο της Έσσης, που είχε ταχθεί υπέρ μιας ανθρωπιστικής πολιτικής στο προσφυγικό. Υπάρχουν όμως σημεία πολιτικής επαφής και αλληλοεπικάλυψης του AfD και με δυνάμεις του λεγόμενου δημοκρατικού τόξου, και πρώτα απ' όλα με τη συντηρητική πτέρυγα των Χριστιανοδημοκρατών, όπως π.χ. με την άτυπη ομάδα του CDU ονόματι WerteUnion (Ένωση Αξιών), ή με άλλοτε προβεβλημένα στελέχη της σοσιαλδημοκρατίας όπως ο Thilo Sarrazin, του οποίου οι ρατσιστικές, ξενοφοβικές θέσεις βρίσκουν εδώ και αρκετά χρόνια πιστό και πολυάριθμο ακροατήριο.

Φυσικά το κόμμα αυτό απέχει πολύ από το να προτείνει λύσεις στα κρίσιμα προβλήματα της εποχής. Κρατά π.χ. σιγή ιχθύος στο μείζον πρόβλημα της κοινωνικής αδικίας: όχι τυχαία, καθώς το οικονομικό πρόγραμμά του κινείται στις γραμμές μιας επιθετικής οικονομίας της αγοράς. Αντιμετωπίζει την κλιματική κρίση απλώς αρνούμενο την ύπαρξή της και αντιπαραθέτει στην παγκοσμιοποίηση τον εθνικό απομονωτισμό. Η επιτυχία της ρητορικής του στηρίζεται κατά βάση στη διέγερση του θυμικού των πολιτών και στην έξαψη των παθών, παρά στον κριτικό αναστοχασμό. Εκμεταλλεύεται πραγματικές απογοητεύσεις και φόβους για να τους μετατρέψει σε οργή.[4] Και η «εναλλακτική» την οποία προτείνει έχει συνήθως τον χαρακτήρα της αναβίωσης

ενός εξιδανικευμένου παρελθόντος, το οποίο έχει μεν περάσει μέσα από το φίλτρο του ιστορικού αναθεωρητισμού και της εθνικής απενοχοποίησης, όμως η συγκεκριμένη φυσιογνωμία του –πέρα από τον σταθερό εθνολαϊκό του προσανατολισμό– παραμένει νεφελώδης. Πρόκειται για τη ρετροτοπική ροπή, όπως την αποκάλεσε ο Zygmunt Bauman,[5] κατά την οποία ο Angelus Novus του Paul Klee, ο άγγελος της ιστορίας, δεν είναι πλέον στραμμένος στο παρελθόν, και ο άνεμος της ιστορίας δεν φυσά από το παρελθόν προς το μέλλον –σύμφωνα με την παλιότερη ερμηνεία του Walter Benjamin–, αλλά και οι δύο τους έχουν κάνει στροφή 180 μοιρών και ένας διαφορετικός άνεμος, με αντίστροφη φορά πλέον –από το μέλλον προς το παρελθόν– παρασύρει και τον άγγελο της ιστορίας προς τα πίσω. Αυτή η ρετροτοπική ροπή αναδύεται σήμερα με απαιτήσεις πολιτισμικής ηγεμονίας, μιας ηγεμονίας που διεκδικεί κυρίως η Νέα Δεξιά αλλά έχει υποστηρικτές σε όλο το εύρος του πολιτικού φάσματος.

Από αυτή τη ρετροτοπική ροπή δεν είναι απαλλαγμένη η αρχιτεκτονική, και αυτό τεκμηριώνεται με πλαστικό τρόπο στο άρθρο του Stephan Trüby που δημοσιεύεται στη συνέχεια. Φυσικά, θα μπορούσε να αντιτείνει κανείς ότι η ιστορία της αρχιτεκτονικής, τουλάχιστον από την Αναγέννηση και μετά, βρίθει προσπαθειών αναβίωσης κάποιου επιλεγμένου εξιδανικευμένου παρελθόντος. Η διαφορά είναι ότι, πολύ εντονότερα από ό,τι αυτό γίνονταν σε προηγούμενα εγχειρήματα, η σημερινή στροφή στο παρελθόν, που στην αρχιτεκτονική εκδηλώνεται με την πλημμυρίδα των πιστών ανακατασκευών ιστορικών κτιρίων, εμφανίζεται ως συστατικό στοιχείο ενός πολιτικού προγράμματος καθ' όλα αναθεωρητικού, όπου η επίκληση και χρήση της ιστορίας πραγματοποιείται με σκοπό την ανάδειξη μιας μυθοποιημένης ιδέας του έθνους, η οποία, βεβαίως, απαιτεί την απάλειψη όλων εκείνων των ιστορικών ιχνών που θα μπορούσαν να τη βλάψουν. Όπως λέει ο Trüby σε μια άλλη συνέντευξή του,[6] η αρχιτεκτονική δεν ακολουθεί απλώς αυτή την τάση αλλά, πολύ περισσότερο, αποτέλεσε σεισμογράφο που την προανήγγειλε. Αναφέρεται κυρίως στις συζητήσεις και τους προβληματισμούς για την ανοικοδόμηση της γερμανικής πρωτεύουσας που ακολούθησαν την ένωση του Βερολίνου πριν τριάντα χρόνια, και που το αρχιτεκτονικό περιοδικό ARCH+ είχε συμπυκνώσει στον χαρακτηριστικό όσο και εύστοχο τίτλο «Από το Βερολίνο στη Νέα Τευτονία» («Von Berlin nach Neuteutonia», τχ. 122).

Το άρθρο του Trüby, που δημοσιεύτηκε στο αγγλικό περιοδικό «Log 45» (χειμώνας/άνοιξη 2019) και που παρουσιάζεται στη συνέχεια, είναι σημαντικό όχι μόνο εξαιτίας της μεγάλης απήχησης που είχε, αλλά κυρίως επειδή έδωσε το έναυσμα για μια ευρύτερη όσο και αναγκαία συζήτηση η οποία βρίσκεται σε εξέλιξη. Θα ακολουθήσει άρθρο για την αρχιτεκτονική τού εθνικοσοσιαλισμού, όπου ο αναγνώστης θα μπορέσει να διαπιστώσει τις δομικές συγγένειες των επαγγελιών της Νέας Δεξιάς με τις ιδεολογικές και αρχιτεκτονικές συντεταγμένες της σκοτεινότερης περιόδου της γερμανικής ιστορίας.

[1] Eric Gujer, «Die Vernunft ist auf dem Rückzug», *Neue Zürcher Zeitung,* 10.08.2019.
[2] Friedrich Ebert Stiftung, «Studie: Vertrauen in Demokratie», http://library.fes.de/pdf-files/fes/15621.pdf (22.08.2019).
[3] Andrea Röpke, Andreas Speit, *Völkische Landnahme – Alte Sippen, junge Siedler, rechte Ökos, Ch. Links Verlag*, Βερολίνο 2019.
[4] Cornelia Koppetsch, *Die Gesellschaft des Zorns – Rechtspopulismus im globalen Zeitalter*, transcript Verlag, Bielefeld 2019.
[5] Zygmund Bauman, *Retrotopia*, Polity Press, Κέιμπριτζ 2017. Ο νεολογισμός «ρετροτοπία» ανήκει στον Zygmunt Bauman. Είναι σύνθεση του προθέματος «ρετρό-» και του ουσιαστικού «ουτοπία»: μια ουτοπία που «βλέπει» στο παρελθόν και όχι –όπως η κλασική ουτοπία– στο παρόν και στο μέλλον.
[6] Stephan Trüby, «Es gibt keine per se rechte oder linke Architektur», *Zeit-online*, 12.06.2019.

Εισαγωγική εικόνα : Άποψη του ιστορικού κέντρου της Φρανκφούρτης (Römerberg) όπως διαμορφώθηκε με βάση την ανακατασκευή των αρχών της δεκαετίας του 1980 (φωτογραφία Ανδρέας Γιακουμακάτος)